

PODSTAWOWE DETERMINANTY LUDZKIEGO ZACHOWANIA – PRÓBA JEGO WYJAŚNIENIA

Peter Meyer

Menschliche Gesellschaft im Lichte der Zweiten Darwinschen Revolution. Evolutionäre und kulturalistische Deutungen im Widerstreit (Społeczeństwo ludzkie w świetle drugiej rewolucji darwinowskiej. Spór pomiędzy interpretacją ewolucjonistyczną i kulturalistyczną)

Berlin-Münster-Wien-Zürich-London 2014, LIT VERLAG Dr. W. Hopf, ss. 104,
ISBN 978-3-643-10815-9

Biologia i socjologia (wraz z ekonomią) należą do najważniejszych dziedzin wiedzy współczesnej, które podejmują próby wyjaśnienia podstaw ludzkiego zachowania. Problematyka zachowania społecznego jest niewątpliwie bardzo złożona. Stąd też brakuje często analiz syntetycznych łączących wiedzę biologiczną i społeczną. Często dochodzi do bardzo jednostronnych interpretacji ludzkiego zachowania. Próbę wyjaśnienia podstaw ludzkiego zachowania społecznego podjął prof. Peter Meyer z Augsburga. Należy on do najbardziej oryginalnych naukowców niemieckich, który próbuje przedstawić model zachowania społecznego przy wykorzystaniu najnowszej wiedzy społecznej i biologicznej. Peter Meyer podjął się próby wyjaśnienia podstaw ludzkiego zachowania społecznego w książce *Społeczeństwo ludzkie w świetle drugiej rewolucji darwinowskiej. Spór pomiędzy interpretacją ewolucjonistyczną i kulturalistyczną*. W pracy tej jej autor usiłuje przedstawić aktualny stan wiedzy w zakresie wzajemnych uwarunkowań przyrodniczych i społecznych.

Książka Petera Meyera składa się z następujących części: *Przedmowy; Wprowadzenia*, a także czterech podstawowych rozdziałów oraz *Wniosków końcowych; Danych bibliograficznych; Skorowidza autorów i nazwisk i Skorowidza rzeczowego*. Cztery główne rozdziały książki posiadają charakterystyczne tytuły: *Nowsze teorie ewolucji; Ewolucjonistyczne tło ludzkiego działania; Kultura ludzka a rozwój ludzkiego działania; Kultura ludzka a rozwój wyżej rozwiniętego społeczeństwa*, a także *Uwarunkowania konkurencji o władzę*. W ujęciu P. Meyera zasługa K. Darwina polegała na wskazaniu znaczenia doboru naturalnego w wyjaśnianiu ewolucji biologicznej, a także ewolucji prowadzącej do rozwoju człowieka i jego charakterystycznych cech biologicznych i kulturowych. W historii nauki darwinowski naturalizm był bliskim ówczesnym wybitnym socjologom, a zwłaszcza: F. Tönniesowi i G. Simmelowi. Później jednak w naukach społecznych coraz rzadziej odwoływano się do naturalizmu K. Darwina.

W latach sześćdziesiątych XX wieku rozwinęła się idea drugiej rewolucji darwinowskiej. Hamilton udowodnił już w 1964 roku, że owady społeczne zachowują się społecznie i altruistycznie odpowiednio do stopnia pokrewieństwa. Zastosował on takie pojęcia jak: „*kin selection*” („selekcja krewniacza”) i „*inclusive fitness*” („ogólna wartość przystosowawcza”). W ujęciu W. Hamiltona zachowanie społeczne zgodne jest koncepcją K. Darwina, stanowiąc poniekąd rozszerzenie jego wiedzy ewolucyjnej. Znaczenie współczesnej wiedzy biologicznej dla zachowań społecznych jest tak duże, że P. Meyer słusznie pisze o drugiej rewolucji darwinowskiej. Zachowania społeczne są wtedy skuteczne, gdy umożliwiają oszczędną transformację energii w coraz bardziej złożonych strukturach biologicznych i społecznych.

Rozwój biologii ewolucyjnej, a zwłaszcza socjobiologii, wywarł duży wpływ na dyskusję publiczną, w tym naukową. W ujęciu E.O. Wilsona, głównego przedstawiciela socjobiologii i biologii ewolucyjnej, obejmują one takie podstawowe problemy, jak: selekcję krewniaczą, konkurencję pomiędzy jednostkami, inwestycję rodzicielską, strategię zawierania małżeństw, a w końcu tworzenie się zachowań społecznych, nie tylko u człowieka. Ludzka kultura polega ostatecznie na tym, że „przez system nerwowy przenoszone są struktury albo zdarzenia, które zostały wyselekcjonowane podczas ewolucji i przyczyniają się do adaptacyjnego zachowania i korzyści przystosowawczej określonego fenotypu” (s. 15).

Współcześnie twierdzi się, że istnieje uniwersalna ludzka natura, która może być przynajmniej częściowo wyjaśniona przez biologię ewolucyjną. Zauważa się, że żyjące obecnie jednostki dysponują jeszcze wyposażeniem genetycznym, które było przystosowane do systemów społecznych paleolitycznych łowców i zbieraczy, a kulturowe selekcje preferują takie sposoby zachowań, które prowadzą do lepszego przystosowania. Co więcej, jak uważają Turner i Maryanski, „ludzie są wysoce rozwiniętymi małpami i pomimo wszystkich osiągnięć społeczno-kulturowych, podstawy ich anatomii i skłonności do określonych zachowań nadal u nas występują” (s. 16). Rozwinęli oni określone sposoby zachowania – ogólnie jako odpowiedź na naturalne warunki. Co więcej, dobór naturalny powiększył emocjonalny zakres zachowań człowieka, a w końcu wytworzył solidarność na poziomie grupy. Wraz z konstrukcją systemu ludzkiego pokrewieństwa mogła ukształtować się także podstawowa struktura koordynacji działań ekonomicznych. Gotowość do wzajemnych działań była jedną z najważniejszych form wzajemnej kooperacji, podobnie jak gotowość do podporządkowania się dominującym przywódcom. Wraz z podziałem pracy u płci i formami wzajemności powstał przymus do kooperacji, który posiadał decydujące znaczenie dla dalszej ewolucji człowieka. Również ludzki język, który stanowił podstawę ewolucji społeczno-kulturowej, umożliwił powstanie bardziej zaawansowanych form społecznych i wykształcenie się abstrakcyjnych symboli.

Jeden z „ojców” socjologii Herbert Spencer, był również twórcą teorii ewolucji. Był nawet autorem słowa „ewolucja”, które zostało później przejęte przez K. Darwina. Spencer znany jest ze swojej doktryny o „przeżyciu najbardziej przystosowanych” („*survival of the fittest*”). Doktryna ta służyła legitymizacji ówczesnego kapitalizmu i określana jest jako darwinizm społeczny. Jeden z twórców socjologii E. Durkheim odrzucił naturalizm Darwina na korzyść rozwiązań kulturalistycznych, które zaczęły później dominować w socjologii, tworząc ostatecznie „standardowy model nauk społecznych” („*standard social science model*”). Jednakże nowsze badania udowodniły, że instytucje społeczne działają przez to, że ludzka emocjonalność wyzwalana jest przez określone symbole. Za pomocą założeń socjobiologii można zrekonstruować warunki rozwoju społeczeństwa, a więc przyrodnicze podstawy społeczeń-

stwa stają się widoczne, a „wszystkie zjawiska nauk społecznych mają biologiczne podstawy” (s. 26). Biologia ewolucyjna uwzględnia genetyczne, neurobiologiczne i hormonalne podstawy ludzkiej możliwości do działania. Można tutaj wykorzystać etologię i socjobiologię, psychologię ewolucyjną, ewolucyjną antropologię kulturową. Naturalistyczne podejście wychodzi od założenia, że ludzkie jednostki wyposażone są w określone cechy fizyczne i psychiczne, które wywołały także ewolucję społeczną na płaszczyźnie mikrosocjalnej i makrosocjalnej. Ewolucja jest związana z ograniczeniami czasu i energii. Stąd też dominuje zasada selekcji naturalnej, a organizmy przystosowują się do warunków środowiska, w którym uzyskują odpowiednie korzyści.

Życie jest – w ujęciu ewolucyjnym – czymś nowym, gdyż powstało na podstawie emergentnych właściwości. Podstawowymi strukturami ewolucji są energia i czas, które przez naturalną selekcję stają się przystosowane w sposób „ekonomiczny” do środowiska. W przypadku człowieka rozwinęła się koewolucja genów i kultury. Wspomnianemu już W. Hamiltonowi udało się udowodnić, że selekcja krewniacza (*inclusive fitness*) nie stanowi sumy indywidualnych fitness, ale określoną reprezentację spokrewnionych osobników. Indywidualistyczną interpretację selekcji naturalnej zastąpiła współcześnie „selekcja krewniacza” (*kin selection*). Stąd też rozwinęta fitness grupy społecznej jako kolektywu ulega wzmocnieniu w porównaniu z innymi grupami.

Charakterystyczne dla człowieka są powiązania pomiędzy aspektami emocjonalnymi i poznawczymi. Te ostatnie i zachowania są dwoma stronami tego samego medalu. Można taką zależność wykazać na podstawie ludzkiej reprodukcji. Różnice pomiędzy mężczyznami i kobietami nie są wcale funkcją socjalizacji, kapitalistycznego sposobu produkcji, patriarchy, ale opierają się na fundamentalnych cechach wynikających z reprodukcji gatunku (s. 38). Seksualność pierwotnie istniała po to, aby umożliwić dalsze przekazywanie DNA. Przy tym występują różnice w zakresie inwestycji rodzicielskiej dla każdej płci. Współczesna interpretacja ludzkiej płciowości podkreśla także hormonalną stronę dymorfizmu płciowego, a hormony seksualne pozostają u wszystkich ssaków identyczne. Istotne znaczenie posiada też naturalistyczne interpretacje tabu kazirodztwa, a także różnorodne strategie zachowania się seksualnego obu płci.

Najważniejsza różnica pomiędzy komunikacją zwierzęcą i ludzką polega na określaniu słownym obiektów kultury. Z tym wiąże się problem wzajemności, w tym wzajemnego altruizmu, a moralność kontroluje utrzymywanie się takich reguł wzajemności. Kooperacja z krewnymi powiązana jest z ludzkimi emocjami. Występowało to już w mniej rozwiniętych ludzkich społeczeństwach takich, jak: klany, czy szczepy. Podobne zachowania występują jednak w nowoczesnych organizacjach, gdzie ich członkowie próbują się chronić przed zewnętrznymi „wrogami”, a ludzie preferują życie w małych, przejrzystych grupach. Etnocentryzm jest mechanizmem który ogranicza liczbę członków, zwłaszcza w społeczeństwach pierwotnych. W bardziej zaawansowanych społeczeństwach rozwinęły się także zjawiska jak: władza, panowanie, wojenne formy działań.

Już u zwierząt występują początki rozwoju kultury, chociaż w prymitywnej formie. Kultura ludzka jest głównie związana z systemem uczuć i emocji, a dopiero drugorzędnie z językiem. Języki ludzkie polegają na „uniwersalnej gramatyce”, które są wspólne wszystkim kulturom. Język ludzki należy przy tym do genetycznego wyposażenia człowieka i rozwija się w kontekście jego kultury. W zależnościach kultury i reprodukcyjnych strategii pozostają nadal religie najważniejszymi zmiennymi, które wiążą jednostki z ekologicznymi warunkami

życia. Bezpośrednimi skutkami doktryn religijnych było na przykład propagowanie monogamii albo poligamii. Nie było więc przypadkiem upowszechnienie się monogamii w Państwie Rzymskim. Tylko na obszarze Żyźnego Półksiężycza na Bliskim Wschodzie doszło do przejścia do wyżej rozwiniętych systemów ekonomicznych. Produkcja żywności wymagała tam centralnej kontroli, aby osiągnąć określoną nadwyżkę ekonomiczną. Władza polityczna stała się decydująca, aby wszystkie zasoby były kontrolowane przez centrum. W pierwszej fazie społeczno-kulturowej ewolucji ważną rolę w rozgraniczaniu poszczególnych społeczeństw odgrywały ostracyzm i etnocentryzm, a rozwój państwa był w rzeczywistości niczym więcej niż instytucją dla prowadzenia wojny (s. 61). W bardziej zaawansowanych społeczeństwach wojny odgrywały także ważną funkcję między innymi dla zawłaszczania zasobów naturalnych i określonych terytoriów.

Rozwój systemów pisma miał istotną rolę w ewolucji społecznej. Rozwój pisma klinowego powstał w warunkach rolnictwa, koncentracji władzy i panowania. Dało to lepszą szansę w kontrolowaniu ograniczonych zasobów naturalnych. Poszczególne instytucje społeczne – w różnych kulturach – ukształtowały się odpowiednio, ponieważ były one przystosowane w sensie genetycznej fitness. Wraz z rozwojem państw zaczęły się spory takich nowych tworów ze społeczeństwami bez państw i sąsiednimi państwami o opanowanie określonego terytorium. Proces ten związany był z zawłaszczaniem ekonomicznej nadwyżki, przez co zostały stworzone bardziej skuteczne mechanizmy władzy ekonomicznej i politycznej. Pierwotne państwa były od swojego początku uwikłane w ciągłe walki, które prowadziły ich uzbrojone elity. Nauki społeczne relatywnie późno zajęły się skutkami wojen w zakresie ewolucji społecznej. Można rozróżnić pomiędzy wojnami „instrumentalnymi”, „zrytualizowanymi” i „ludobójczymi”. Stopniowo jednak wojny stały się częścią funkcji wykonywania władzy określonych państw. Początkowo nie dominowały w wojnach cele ekonomiczne, gdyż dopiero później praca przymusowa stała się istotnym elementem ówczesnej gospodarki. Stąd też społeczności Mezopotamii były już wysoko ustrukturyzowane, zorganizowane teokratycznie i uwikłane w ciągłe wojny. Powstałe w XIX wieku państwa narodowe były oparte na nacjonalizmie jako „suprarodzinie o ścisłych granicach etniczności” (s. 75). Wojny XIX i XX wieku oparto na przymusie poboru do wojska i propagandzie rządu na rzecz tworenia nacjonalistycznych obsesji żołnierzy.

Podsumowując trzeba zauważyć, że debat naukowych nie można prowadzić bez ich odniesienia do ewolucyjnego rozwoju ludzkiego gatunku. Do cech szczególnych zalicza się ludzki język, który stał się decydujący dla utrwalenia pseudospecjacji kulturowej. Ewolucja kulturowa oparta pozostaje nadal na uczuciowych i emocjonalnych „zadatkach”, które występują u podstaw wszelkich działań. Nauki społeczne nie mogą jednak współcześnie zrezygnować z ewolucyjnego naturalizmu. Książka P. Meyera porusza ważne problemy zależności pomiędzy wyposażeniem biologicznym a rozwojem społeczno-kulturowym i gospodarczym. Warto by tę ważną i zaangażowaną książkę przetłumaczyć na język polski, aby zrozumieć lepiej istotę zachowań społecznych człowieka i jego charakterystyczną ewolucję. Cechą pracy jest jej syntetyczność i oparcie się na najnowszej literaturze przedmiotu.

dr hab. Eugeniusz Kośmicki
prof. nzw. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu